

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XXIV

NeŐir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XXIV

İstanbul - 2004

TÜRK EDEBİYATINDA CEZİRE-İ MESNEVİ ŞERHLERİ

İsmail GÜLEÇ*

Cezîre-i Mesnevî, XVI. yüzyıl şâirlerinden Yûsuf Sîne-çâk'ın Mevlana'nın (ö. 1273) *Mesnevî*'sinin altı cildinden seçip bir araya getirdiği 366 beyitlik eserinin adıdır.

Yûsuf Sîne-çâk, Vardar Yenice'sinden olup tanınmış Mevlevî şairlerindedir.

*Erbâb-ı muhabbet bizi Yûsuf bilür ammâ
Ashâb-ı hased gözine ey dûst Sinân'uz¹*

Beytinde belirttiği gibi kendisini sevenlerin Yûsuf, sevmeyenlerin Sinân olarak çağrılmalarından bir isminin de Sinan olduğunu anlıyoruz. Şiirlerini ilâhî bir aşkla dolu bir kalple söylediği için yırtılmış göğüs anlamında Sîne-çâk ismini almıştır. Medrese tahsiline devam ederken ve tahsilini tamamlama niyetinde iken içindeki istek onu İbrahim Gülşenî'nin (ö. 1534) sohbetlerine çekmiş ve Mısır'da uzun bir zaman hizmetlerinde bulunmuştur. Daha sonra Konya'ya giderek Mevlevîliğe intisap etmiş ve sülûkunu ve hizmetini tamamladıktan sonra bir çok seyahate çıkmıştır. Arab, Acem ve Rum ülkelerini gezdikten sonra tekrar Konya'ya dönen Yûsuf-ı Sîne-çâk, Edirne Muradiye Mevlevîhanesi meşihatine atanmıştır. Burada *Mesnevî* dersleri vermiştir. Edirne valisinin Edirne'deki bazı vakıf ve tekkelere düşmanca tavırlarından ötürü ihvanyla birlikte İstanbul'a gelerek Sütlüce semtine yerleşmiş ve 1546 yılında vefat edene kadar

* İ. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

¹ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuârâ II*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara, TTK, 1989, s. 1086.

burada kalmıştır. Kabri Sütlüce'dedir. Divan sahibi şair Hayretî (ö. 1535) Yûsuf Sine-çâk'ın kardeşidir.²

Kalender, rind-meşreb bir şahsiyet olan Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın, *Cezîre-i Mesnevî*'den başka *Müntehabât-ı Rebâb-nâme* ve *Nazire-i Muhammediye* isimli eserleri de vardır.³ Bunların yanında on üç manzumesi vardır.⁴ Ancak divan oluşturacak hacimde değildir.⁵ Kendisinden sonra telif edilen kimi şuarâ tezkiyelerinde⁶ isminin yer alması meşhur bir şair olmadığını göstermektedir. Şiirlerinde mensubu ve muhibbi bulunduğu tarikatların öğretilerinin yer aldığı görülür. Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın, bugün elimizde bulunan sınırlı sayıdaki şiirlerinden aynı zamanda Melâmî ve Hurûfî olduğu da anlaşılmaktadır.⁷

Cezîre-i Mesnevî

Cezîre-i Mesnevî Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın en çok bilinen eseridir. Yûsuf-ı Sine-çâk eserine *Cezîre-i Mesnevî* ismini, Mesnevî'nin 6. cildindeki "Eğer mana denizine susamışsan cezîre-i Mesnevî'den denize bir su yolu aç" anlamındaki I. cilt 925. beyitte geçen 'Cezîre-i Mesnevî' lafzından almıştır. 'Mesnevî adası' anlamına gelen bu isim kitabının adı olmuştur.

2 Hayatı şu eserlerden özetlenmiştir: Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, haz. İlhan Genç, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 524-531, Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 1085-1086, Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri I*, İstanbul, 1333, s. 80.

3 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 2. baskı, İstanbul, İnkılap ve Aka, 1983, s. 125.

4 Çeşitli mecmua ve nazirelerde yer alan şiirleri, Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik* isimli eserinin sonunda yer almaktadır. (İstanbul, 1983, s. 493-499)

5 Necmiye Çelikbaş, *XVI. Asır Mevlevî şairlerinden Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Cevrî Tarafından Nazmen Şerh Edilen Cezîre-i Mesnevî'sinin Edisyon-kritiği*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, İstanbul, 1941, s.14.

6 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Nuhbetü'l-Asâr Li-zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, II. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 1999; Kâşif Yılmaz, *Güftü ve Teşrifâtı's-Şuarâ'sı*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2001; Sadık Erdem, *Râmiz ve Adâb-ı Zurâfâ'sı*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 1994.

7 Yûsuf-ı Sîne-çâk;
Ruhların hırzında zâhir olalı sî vü dü hat
Adem'e ta'lîm olan esmâ bilindi bî-nükât
 Beytiyle başlayan gazelinde Hurûfiliğin bütün akîdesini adeta özetlemektedir. (Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 530.)

Yûsuf-ı Sîne-çâk eserini niçin yazdığını eserin dibacesinde şöyle açıklamaktadır: Uzun zamandan beri Mesnevi'yi tetkik ediyordum. Bir gün *Mesnevi*'nin gerçek anlayıcılarından biri Mesnevi'nin sonsuz bir okyanus olduğunu, herkesin hakkıyla bilemediğini, ondan tarikata yeni girenlerin anlamaları ve daha rahat okumaları için seçmeler yapmasını isteyince "soru soranları geri çevirme"⁸ ayeti gereğince bu dileği yerine getirdim ve altı ciltten 366 beyti seçtim. Her birini bir diğeriyle ilişkilendirdim ve *Cezîre-i Mesnevi* adını verdim.⁹

Dibace'de yazılanlardan da anlaşıldığı gibi, *Cezîre*, özellikle Mevlevîliğe giren dervişlerin okuması için yazılmıştır. *Cezîre*'deki konu başlıklarına bakıldığında fark edileceği üzere tamamen bir dervişin dikkat etmesi ve bilmesi gereken öncelikli konular yer almaktadır. Bu haliyle *Mesnevi*'ye giriş de denilebilir. Dolayısıyla *Cezîre, Mesnevi*'den rast gele seçilmiş beyitlerden oluşmamaktadır. Beyitler arasında mana bakımından bir ilişki düşünülmüş olduğundan yeni bir eser gibi kabul edilmiştir. Bununla birlikte bir derleme olduğu da unutulmamalıdır.

Cezîre, Mesnevi'de olduğu gibi ilk cildin ilk beytiyle başlamaktadır. Haftanın belli günlerinde belli vakitlerde mesnevîhanlar tarafından düzenli olarak yapılan Mesnevi derslerinde olduğu gibi¹⁰, Yûsuf Sîne-çâk da eserini ilki *Mesnevi*'den olmayan şu iki beyit ile bitirmektedir:

*İn çünîn fermûd Mevlânâ'ı mâ
Kâşif-i esrâr-hâ-yı Kibriyâ*

*İn ne necmest ü ne remlest u ne hâb
Vahy-i Hakk, Allahu a'lem bi's-savâb*¹¹

Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın eserini mesnevîhanların derslerini bitirmeden önce okudukları beyitlerle bitirmesinden, eserinin bir ders gibi okunmasını istediğini

⁸ Duha, 10.

⁹ Yûsuf-ı Sîne-çâk, *Cezîre-i Mesnevi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut 3088, v. 2^a.

¹⁰ Celaleddin Bakır Çelebi, *Hız. Mevlana Okyanusundan*, derleyen Esin Çelebi Bayru, Konya, 2002, s. 187-189.

¹¹ Hakk'ın sırlarını açıklayan Mevlânâ'mız buyurdu ki: Bu ne yıldız falı, ne remil, ne rüyadır, Allah vahyidir. Doğrusunu Allah bilir. (4/1852)

veya beklediğini düşünebiliriz. Yazma eser kütüphanelerinde bulunan nüshaların çokluğu Sîne-çâk'ın eserinin, beklediği gibi rağbet gördüğüne işaret eden bir delil sayılabilir.

Eserde beyitler birbirini sıralı bir şekilde izlemez. Düzenli olarak takip eden beyitler ilk on sekiz beyittir. Ondan sonra gelen beyitler konulara göre tasnif edilmiş olduğundan farklı sıralarda geldiği görülür. 19-21. beyitler kitabın en son sayfalarında geldiği gibi VI. Ciltten bir beyit ilk başlarda gelebilir. Ayrım tamamen konulara göredir.

Konu başlıkları

Cezîre'de 35 konu başlığı yer almaktadır. Eserin konularına bakıldığında genel olarak müritlerin bilmesi ve dikkat etmesi gereken önemli hususların yer aldığı görülür. Bir dervişin bilmesi gereken bilgilerin yanında bir Mevlevî'nin dikkat etmesi gereken hususlar da yer alır. Sır saklamak, asıl vatana dönmeyi istemek, Mevlana'nın faziletleri, şeyhe itaat, makam ve mansıp düşkünü olmamak, kimseyi kınamamak, tevekkül ve kanaat etmek, riyazet ve açlığın faydaları, aşk ve onun sonu gibi mürit için bilmesi ve dikkat etmesi gereken konular yer almaktadır.¹²

12 Konu başlıkları: Anlamı bozmayacak küçük değişiklikler dışında konular ve beyit sayısı şöyledir:

- 1- Der beyân-ı tâlibân ki ez ilm-i ilâhî be-âlem-ı sun' üftâde end ber müceb-i Hubbu'l-vatan mine'l-îmân ve vatan-hâ-yı aslî-i hod mî-talebend. (18 beyit)
- 2- Der beyân-ı bî-derkî-i müstemîân (8 beyit)
- 3- Der beyân-ı ketmân-ı sır (8 beyit)
- 4- Der beyân-ı zât-i pâk-i Hazret-i Hüdâvendigâr kuddise sıruhu (9 beyit)
- 5- Der nasihat-i münkirân (7 beyit)
- 6- Der beyân-ı mukallid in ki hod-râ be-kâmilân kıyâs mî-koned (11 beyit)
- 7- Der beyân-ı zât-ı pâk-i ârifân (5 beyit)
- 8- Der beyân-ı taksîm-i merâtib-i evliyâ-yı kirâm (5 beyit)
- 9- Der beyân-ı ittihâd-ı evliyâ-yı ızâm (7 beyit)
- 10- Der beyân-ı menâzil-i hilkat-i Ademîst (8 beyit)
- 11- Der terğîb-i taleb-i marifet (10 beyit)
- 12- Der beyân-ı himmet-i tâlibân (5 beyit)
- 13- Der beyân-ı nehy kerden ez sûret u der terğîb be-ma'nâ (12 beyit)
- 14- Der beyân-ı tevbe (8 beyit)
- 15- Der beyân-ı fevâid-i girye vü zârî (8 beyit)
- 16- Der beyân-ı kesb-i mücâhede (8 beyit)
- 17- Der beyân-ı ân ki men karaa'l-bâbe vellecce lecce (17 beyit)
- 18- Der beyân-ı ân ki tâlib-râ her âyîne ez-pîr nâ güzirest (9 beyit)
- 19- Der beyân-ı müsâhabet-i merdân-ı Hüdâ (12 beyit)

Cezîre'de en çok beytin yer aldığı konu 33 beyit ile eserin sonunda yer alan aşk ve yokluktur. Onu 28 beyit ile riyazet ve açlık konusu takip etmektedir. En az beytin yer aldığı konular ise beşer beyitle âriflerin temiz zatları, isteklilerin yardımı, şöhretin zararı ve yokluğun faydaları konularıdır.

Cezîre'de; *Mesnevî*'nin I. cildinden 98¹³, II. cildinden 67¹⁴, III. cildinden 66¹⁵, IV. cildinden 45¹⁶, V. cildinden 47¹⁷ ve VI. cildinden 24 beyit¹⁸ yer almaktadır. 19 beytin yeri tespit edilememiştir.

-
- 20- Der beyân-ı nehy kerden ez musâhebet-i müddeiyân ve müzevirân (11 beyit)
 21- Der beyân-ı ta'rif-i zât-ı pâk-i pîr (10 beyit)
 22- Der beyân-ı istikâmet-i tâlibân ve âdâb-ı hizmet-i pîrân (17 beyit)
 23- Der beyân-ı imtehân-ı şeyh (7 beyit)
 24- Der beyân-ı terk-i ta'nest (7 beyit)
 25- Der beyân-ı ta'n zeden-i münkirân şeyh-râ (9 beyit)
 26- Der beyân-ı hâl-i hod-perestân (13 beyit)
 27- Der beyân-ı in ki her hûbî-râ ki aybî âher-i an zîştet (7 beyit)
 28- Der beyân-ı terk-i fenâ kesb-i bekâ (7 beyit)
 29- Der beyân-ı terk-i dünyâ (10 beyit)
 30- Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest (14 beyit)
 31- Der beyân-ı âfet-i şöhret (5 beyit)
 32- Der beyân-ı fevâyid-i nîstî (5 beyit)
 33- Der beyân-ı tevekkül u kanâ'at (11 beyit)
 34- Der beyân-ı riyâzet u gurisnegî (28 beyit)
 35- Der beyân-ı aşk ve müntehâ-yı vey (33 beyit)
- 13 1-25, 78, 79, 205, 263, 264, 266, 268, 269, 272, 316, 317, 319, 479, 525, 541, 676, 686-688, 711-717, 721-723, 815, 816, 819-821, 947, 975, 977, 1018, 1019, 1022, 1023, 1640, 1641, 1647, 1824, 1835, 1837, 2276, 2277, 2279, 2343, 2356, 2357, 2378, 2379, 2381-2385, 2600, 2601, 2731, 2732, 2876, 2878, 2949-2952, 2970, 2975-2976, 2342, 3883.
- 14 23, 40, 180, 182, 185, 186, 188, 386, 455, 494, 498, 499, 582, 708, 709, 754, 810, 823, 882, 1018, 1177, 1470, 1698, 1741, 1767, 1768, 1944-1947, 1949, 2156, 2164, 2165, 2197, 2215, 2217, 2319, 2348, 2429, 2474, 3025, 3062, 3064, 3066-3075, 3077, 3114, 3221-3223, 3305, 3308, 3309, 3311, 3323, 3326, 3568, 3781.
- 15 8, 20, 64, 300, 516, 521, 587, 977, 978, 980, 999, 1447, 1791, 1792, 1790, 1793, 1794, 1796, 1797, 1879, 1880, 1882, 2247, 2297, 2298, 2391, 2407, 2409, 2533-2535, 2594, 2924, 3104, 3106, 3220, 3387, 3388, 3517, 3518, 3538, 3605, 3606, 3607, 3608, 3609, 3610, 3697, 3698, 3744, 3746, 3747, 3748, 3831, 3832, 3870, 3883, 4098, 4516, 4722, 4724, 4751, 4782, 4783, 4784, 4786.
- 16 21, 374, 375, 376, 380, 384, 385, 408, 555, 647, 651, 652, 661, 671, 726, 1094, 1182, 1183, 1194, 1597, 1598, 1599, 1602, 1603, 1604, 1615, 1852, 1955, 1956, 1957, 1959, 1960, 2164, 2470, 2471, 2763, 2764, 2777, 2778, 3123, 3135, 3638, 3640, 3647, 3648.
- 17 134, 135, 136, 137, 293, 297, 298, 301, 586, 587, 588, 736, 1057, 1164, 1165, 1407, 1408, 1866, 2190, 2191, 2194, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2239, 2240, 2241,

Cezîre-i Mesnevî Şerhleri

Cezîre yazıldığı tarihten itibaren Mevlevîler arasında tanınan ve benimsenen bir eser olmuştur. Mehmet İlmî Dede, Abdullah Bosnavî, Abdülmecid Sivasî, Cevrî İbrahim Çelebi ve Şeyh Galip tarafından şerh edilmiştir.

1- Mehmet İlmî Dede

a- **Hayatı:** Mevlevî alim ve şairlerinden olup Bağdat'lıdır. Öğrenimini Bağdat ve İstanbul'da tamamlamıştır. Öğreniminden sonra Şam Mevlevîhânesi şeyhi Dâlî Dedeye (ö. 1601) intisap etti. Şeyhinin vefatından sonra yerine geçti. 1020/1611 yılında Şam'da vefat etti. *Mürettep Divan'*ıyla *Füsûs ve Fütuhât'*ın bir kısmına yaptığı şerhleri vardır. Yûsuf-ı Sine-çâk'ın eserini *Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* adıyla şerh etmiştir.¹⁹

b- **Eseri:** İlmî Dede'nin eserinin tam adı *Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'dir. Dede eserini, Konya'daki tekkeden bir dervişin Sine-çâk'ın eserinin Farsça bilmeyenlerin de yararlanabilmesi için, Türkçe'ye çevirip açıklamasını istemesi üzerine²⁰, uzun emekler sonucunda 979/1571 yılında nesir olarak şerh etmiştir.

İlmî Dede eserine hamdele ve salvele ile başlamakta sonra Mevlana'yı ve Yûsuf-ı Sîne-çâk'ı övmekte ve Mesnevî'nin her bir cildinden 366 beyti seçip adına da *Cezîre-i Mesnevî* ismini verdiğini belirtmekte ve dervişlerden birinin Farsça bilmeyenlerin de bu kıymetli eserden faydalanabilmeleri için şerh ve tercüme etmesini istemesi üzerine esere başladığını belirtmektedir.²¹ Kırmızı mürekkeple yazılı Farsça beyitlerden sonra nesir olarak tercüme ve açıklaması yapılmıştır. Tercüme ve şerhlerde dilbilgisi açıklaması yapılmamakta, doğrudan beyitler tercüme edilmekte, beyte göre bazen sayfalar süren açıklamasına geçilmektedir. Konular ve sıralama aynı olmakla birlikte isimlendirmelerde anlamı bozmayacak farklılıklar bulunmaktadır. 111 varak olan bu şerh diğerlerine göre özet gibidir. İlmî Dede sadece anlamla ilgilenmiş,

2644, 2645, 2732, 2737, 2830, 2832, 2834, 2838, 2839, 2840, 2665, 3273, 3342, 3345, 3346, 3485, 3855.

18 5, 134, 135, 136, 137, 233, 234, 333, 464, 612, 974, 1434, 1982, 3194, 3626, 3630, 3753, 4049, 4072, 4127, 4130, 4245, 4310, 4427, 4532, 4665.

19 Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 347-349, Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, İstanbul, Matbaa-ı Amire, 1333, s. 117.

20 İlmî Dede, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 156, v. 2^a.

21 a.e. 1^b-2^a.

dil bilgisi bakımından açıklamalarda bulunmamıştır. Bu eser daha sonra Abdullah-ı Bosnavî tarafından *Cezîre-i Mesnevî Şerhi* adıyla nazmedilmiştir.

c- **Örnek:** Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خوا هم شرحه شرحه از فراق
تا بکوم شرحه درد اشتیاق

Buyururlar hazret ki; sîne isterin firâkdan şerha şerha olmuş ola, tâ derd-i iştiyâku şerhini söyleyem. Ya'nî Adem neyistândan ki 'âlem-i ervâhdur, ayrılmış ve kesilmiş ve ol 'âlemden ayrılduğun bilüp anu' derûnından sînesi şerha şerha ve pâre vü pâre bir kimse isterin. Ol 'âlemü' iştiyâk-ı derdinden, a'a şerh eyleyeyim ki ne hâletde olduğum bile ve sergüzeştümden âgâh ola. Ve illâ ol 'âlemden haberi olmayan bigâne keyfiyet ile hem-derd ve hem-zebân olur, ve benüm derd-i iştiyâkümü nice fehm ider. Ma'lûm oldu ki gark olmuşu' hâlini yine gark olmuş biltir.²² والعاقل يكفيه الإشارة²³

2- Abdullah Bosnavî

a- Hayatı: Şârih-i Füsûs olarak şöhret bulmuştur. Hacı Bayram Velî (ö. 1430) halifelerinden Torbalı Göynük'te medfun Bursalı Bıçakçı Ömer Dede (ö. 1475) tarafından şubelendirilen Bayramiye Melâmiyesine bağlı kamil bir şeyhtir. İlk eğitimini doğum yeri olan Bosna'da aldı. Yüksek tahsilini ise İstanbul'da tamamladı. Tahsil hayatından sonra Bursa'ya giderek Bursalı Şeyh Hasan Kabaduz'a (ö. 1601) intisap ederek meratibini tamamladı. Daha sonra Mısır'a ve 1636'da Hicaz'a giderek hac farızasını yerine getirdi. Dönüşte Şam'a uğradı ve Muhiddin Arabî'nin (ö. 1240) türbesi yakınlarında inzivaya çekildi. Orada bir müddet kaldıktan sonra Konya'ya gitti. Burada Sadreddin Konevî (ö. 1274) ve Mevlana'nın türbelerini ziyaret etti ve Konya'da ikamet etti. Bu şehirde 1644'te vefat etti ve vasiyeti üzere Konevî'nin yanına defnedildi. En meşhur eseri Muhiddin Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem* isimli eserine yaptığı şerhtir. Bu şerh basılmıştır. Eserlerinin sayısı altmış civarındadır.²⁴

²² Akıllı olana bir işaret yeter.

²³ a. e. v. 5^b-6^a.

²⁴ Bursalı Mehmet Tahir, *a.g.e.*, I/43-46.

b- Eseri: Abdullah Bosnavî'nin 1038/1628'de yazdığı bu eserin adı, girişte, *Şerh-i Manzum-ı Cezîre-i Mesnevi* olarak geçmektedir. Bosnavî, eserin mukaddimesinde; hamdele ve salveleden sonra Yûsuf-ı Sine-çak'ı Mevlevîler içinde kâmil ve ârif-i billah bir "*sâhib-i şuhûd*" olarak övmekte ve onun *Mesnevi*'nin altı cildinden 366 beyit seçerek hoş bir kitap meydana çıkardığını, İlmî Dede adında kâmil bir Mevlevî'nin de bu eseri nesir olarak hem şerh hem de tercüme ettiğini belirttikten sonra kendisinin de bu güzel eseri nazmettiğini söylemektedir.²⁵ Abdullah Bosnavî, eserini Sultan Murad döneminde yanına gelen bir muhibbin teşvikiyle kaleme almaya başladığını, eserini de Sultan Murad namına nazmettiğini ifade etmektedir. Daha sonra da Sultan Murad'a övgüler ve dualar etmekte ve kendisi için hayır dua isteyerek eserini tamamlamaktadır.²⁶

Abdullah Bosnavî eserine *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytiyle başlamaktadır. *Mesnevî* ile aynı vezinde yazılmıştır. Önce kırmızı mürekkeple Farsça beyti vermekte ondan sonra gelen mısradaki ise tercüme etmekte ve daha sonra gelen mısralarda da açıklamasını yapmaktadır.

c- **Örnek:** Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خوا هم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرحه درد اشتیاق

*İsterin bir sîneye dil bula yol
Ki ayrılıktan şerha şerha ola ol*

*İştîyâkum derdini disem a'a
İftirâkum şerh idem ö'den so'a*

*'âlem-i ervâhdan ayrılmış
Ya'nî yokluktan vücûda gelmiş*

25 Abdullah Bosnavî, *Şerh-i Manzum-ı Cezîre-i Mesnevi*, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 528, v. 1^b-2^a.

26 a.e. v. 218^b-219^a.

*Bulsam andan geldüğün bileni ben
Ya'ni ol neylikden ayrılanı ben*

*Söyleseydüm a'a şevk ü şûrumu
Göstereydüm a'a nâr ü nûrumu*

*'Aşk u sûzum şerh ideydüm yek-be-yek
Kaladı hayretde ins ile melek*

*İştîyâkın aslımu' kulup beyân
Kılsadum ol 'âlemü' sırrın 'ayân*

*Ol benüm vâkıf olaydı hâlüme
'İlm-i Mevlâ'da²⁷ olan ahvâlüme*

*Biledi keyfiyet-i hâlüm benüm
Fehm ideydi sırr-ı akvâlüm benüm*

*Bilmeyenler nireden geldüklerin
Bu diyâra kandan at saldukların*

*Nice anlar ba'a hemdem olalar
'Aşkuma yâ nice mahrem olalar*

*İştîyâkum a'lasun mı gâfilân
Şevk ü sûzum fehm ider mi câhilân*

*Ayrılan ayrılmısu' hâlin bilür
Gark olan gark olmuşu' kâlin bilür*

*Bahrı bilür yine deryâda yüzen
Ne bilür deryâyı sahrâda gezen*

*Hâl-i bahrı ehl-i kiştî fehm ider
Merd-i deştî bilmez anı ey peder*

27 "âlem-i cânla" Hacı Mahmut, 3417, v. 4^a.

*Bildüğün ve gördüğün sâhib-'ukâl
Göre mi bile mi ol ahvâli kul*

*'ârife hem-dem yine 'ârif gerek
A'laya akvâl ü ahvâlini pek²⁸*

3- Abdülmecid-i Sivâsî

a- Hayatı: Abdülmecid-i Sivâsî, 1563'de Zile'de doğmuştur. Tam adı Ebu'l-Hayr Mecdeddin Abdülmecid b. Muharrem b. Ebu'l-Berâkât Muhammed b. Ârif Hasan el-Zilî es-Sivâsî el-Hanefî'dir. Şiirlerinde ise Şeyhî mahlasını kullanmıştır. Ailesi Horasan'dan gelip Zile'ye yerleşmiştir. Abdülmecid'in ilk tahsilini aldığı babası Muharrem Efendi alim fazıl ve muttaki bir kimsedir. Sivâsî, yedi yaşında Kuran-ı Kerim'i ezberlemiş, buluğa erince de babasından Arapça öğrenmeye başlamıştır. Amcasından da zahiri ilimleri tedris etmiştir. Otuz yaşına kadar zahiri ilimlerle meşgul olan Sivâsî, devrinin meşhur âlimlerinden birisi olan amcası ve şeyhi Ebussenâ Şemseddin Ahmed Şemsî Efendi (ö. 1597) vasıtasıyla tasavvufa yöneldi. Amcası ve şeyhi onu hemen hâlvet-i erbâîneye soktu. Kısa sayılacak bir süre içinde tasavvufta da yüksek derece sahibi oldu. Sülûkunu tamamladıktan sonra Şemseddin Sivâsî'nin yazdığı bir icazetname ile Merzifon ve çevresine gönderildi. Daha sonra Zile'de Veliyüddin Efendi Dergahına tayin edildi. Şeyhinin ölümünden sonra yerine geçen oğlu ve damadının ölümüyle boşalan posta 1604 yılında halifeleri tarafından seçildi.

Sivas'da Şemsiyye dergahında irşad vazifesini yerine getiren Sivâsî'nin şöhreti yurdun dört bir yanına yayıldı. Devrin padişahı III. Mehmet, methini duyduğu Sivâsî'yi İstanbul'a davet etti. İstanbul'a gelen Sivâsî, Ayasofya'da bir eve yerleşerek Ayasofya camiinde vaaza başladı. Daha sonra müritlerinden birinin hediye ettiği Eyüp'teki bir eve geçti. Çarşamba pazarı yakınında Mehmet Ağa Tekkesi boş kalınca da oraya yerleşip halkı irşada devam etti. Daha sonraki yıllarda muhtelif camilerde vaizlik görevlerinde bulundu. Sultan Ahmet Camiinin temel atma töreninde hazır bulunmuş ve ilk Cuma vaazını da Sivâsî vermiştir. Ölünceye kadar da bu camiinin Cuma vaizliğini yapmıştır. Yetmiş sekiz yaşında iken 1639 yılında vefat etti. Eyüp Nişanca'da bir müddet

²⁸ Abdullah Bosnavî, a.g.e. v. 3^b-4^a.

oturduğu evin bahçesine defnedilmiştir. Mezarı daha sonra türbe haline dönüştürülmüş, aileden ve tarikattan bir çok kimse buraya gömülmüştür. Sivâsî, tarihte Kadızâde ve Sivâsîler çatışması olarak bilinen kavganın taraflarından biridir. Sivâsî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere yirmiden fazla eseri vardır.²⁹

b- Eseri: Sivâsî, Sîne-çâk'ın eserini 1011/1602 tarihinde *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* adıyla şerh etmiştir.³⁰ Bu şerhi Muhammed Nazmî (ö. 1701), "*Sivâsî Efendi Cezîre-i Mesnevî-i Şerîf'e bir şerh yazmışlardır ki nazîri muhâl, misli gayr-i ihtimaldir. Eğerçi İlmî Dedenin şerhi ala vechi't-tahkîk makbul ve makûldur, lakin bunların şerhi alâ vechi't-tahkîk şerh olunduğundan mâ-adâ sülûk ahvalinin ve hakikat sözlerinin zübdesi anda mündericidir.*"³¹ diyerek övmektedir. Nazmî Efendinin Sivâsî ile aynı tarikata bağlı olması ve manevi müridi oluşu değerlendirmesinde biraz hissi davranmış olma ihtimalini göz önüne getirmektedir.

Sivâsî eserine, ilk on sekiz beyit ile başlamaktadır. Ondan sonra "müstemian" başlığıyla diğer beyitler gelmektedir. Beyitler çoğunlukla mavi mürekkeple yazılmışken özellikle sonlara doğru kırmızı mürekkepli beyitlere de rastlanmaktadır. Beyit sıralamasında bir beytin bazen önce veya sonra geldiği görülmektedir. Sivâsî başlıktan hemen sonra başlığı açıklamadan beyte geçmektedir. 123^a'da 4/1752. beyit ile Cezîre şerhi tamamlanmaktadır. Daha sonra kendisinin bahr-i Muhammediyeden inciler çıkaramadığını, bari çıkan incileri satayım ve Bahr-i Mesnevî'den birkaç beyti daha tercüme edeyim, diyerek (v. 124^a) eserine devam etmekte ve *Mesnevî*'de geçen ayet ve hadislerden bir kısmını açıklamaktadır. (124^b-141^b)

Sivâsî, kendinden önceki şârihlerden farklı olarak kelimelerin kipleri ve gramer özelliklerini açıklamakta daha sonra ise tercüme etmektedir. Kelimenin şiirde hangi manaya geldiğini söyledikten sonra beytin açıklamasına geçmektedir. *Cezîre*'de olmayan konuyla ilgili beyitleri de ilave ederek açıkla-

29 Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid-i Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara 2000, s. 39-146.

30 Abdülmecid-i Sivâsî, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut 2453, v. 5^a.

31 Muhammed Nazmî, *Hediyettü'l-İhvân, İnceleme ve Edisyon Kritikli Metin*, haz. Osman Türer, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1982, II. Kısım, s.120.

maktadır. Beyitleri ayet, hadis ve büyük sufilerin görüşleriyle desteklemekte ve şiirleriyle de tamamlamaktadır. Açıklamaları esnasında yararlandığı klasik tasavvuf kitaplarının isimlerini de zikretmektedir.

c- Örnek: Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خوا هم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرحه درد اشتیاق

Hâsten masdardur, hâst mâzî. Muzâri' hâhed gelür, vâv-ı resmî ile. Amma okınmaz. Sin hâ'ya dönmek kâidedür. Pes muzâri' kıyâsıdır. Hâhem nefs-i mütekellim vahdesidür. Güften masdardur. Güft mâzî, gûyed muzâri' şâzdur kıyâs gûyed idi, bâ-yı muvahhade ile. Zirâ tâ'nı' mâ kabli fâ olsa kâide bâ'ya dönmekdür, reften revbed gibi. Gûyem nefs-i mütekellim vahdedür.

Ma'nâ; bir sîne isterüm ki derd-i firâkdan meşrûh ola, tâ söyleyem a'a serh-i derd ü iştiyâk ya'nî; "من كان له قلب أو القي" 32 "ولولي الابواب" 33 "لاولي الابصار" 34 âyet-i kerîmeleri tıbkınca Cenâb-ı İzzed buyurur ki; menüm kudret ü sun'um ve kelâmum ve 'ibretlerüm kalbi münşerih olup lübbi ya'nî ciğerdeki sağ olanadur, kalbi mevtâ ve mesdûd olana ve lübbi çürük olana nef' virmez. Ve eyle kimseye tezkîr eyleme ki tazî'dür, diyü, فذكر ان نفعت الذكرى 35 didügi gibi. Hazret-i Molla da Reşehât'dan naklimüz üzre ke-enne buyurur ki; benüm kelâmum ma'nen kelâm-ı Hak'dur. Men Hazret-i Mûsâ'ya sadâ iden tecellî ağacı gibi âlet-i Hakk'um. Beyt:

Men neyem ba'a nevâ Hak'dan gelür
Men tefem ba'a sâda Hak'dan gelür

Men ancak âletem ve tercemân-ı kelâm-ı Hak itmege var zât-ı mutlak itmege bir Fârsî dellâlem. Pes hakikatde vücûd ve kelâm anu' olunca mende sözi söylemege sâfî ve münşerih kalb isterem, tâ ومن منع الجها علما اضعه 36 tıbkınca mes'ûl ve mu'âtab olmayam, dir. Ya'nî ben de 'âlem-i ervâhdan ayrılığın bilüp

32 Kaf, 37: Kalbi olan kimse için ...

33 Al-i İmrân, 7: Akl-ı selim sahipleri.

34 Al-i İmrân, 13: Basiret sahipleri.

35 A'lâ, 9: O halde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.

36 Kim cahillere ilmini verirse zayı etmiş olur.

derdlenmiş Adem isterem, tâ ki neye ugradugum bile. Ve illâ bî-derdler ba'a hem-nefes olamaz ve negamâtdan alamaz. Kıt'a li-şeyhinâ:

*Dûst nikâb urdı diyü a'mâ-yı terhîb eyleme
Li-şeyhi'ş-şeyhinâ Abdülmecîd eş-Şirvânî kuddise sirruhu.*

*Men bu ile garîb geldüm kimse hâlüm bilmez menüm
Men söylerem men di'lerem kimse dilüm bilmez menüm*

*Menüm elüm dûst elidür menüm dilüm dûst dilidür
Dûstum güldür men bülbülem gülistânüm solmaz menüm*

Ya'nî 'âlem-i 'arşdan dünyâyâ garîb geldüm, ol 'âlem sözün söylerem bu 'âlem halkı a'lamaz, anu 'çün Mollâ buyurur.³⁷

4- Cevrî İbrahim Çelebî

a- Hayatı: Asıl adı İbrahim'dir. İstanbulludur. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Babasının adı bile bilinmemektedir. Emir Halife için yazdığı mesnevî-nin bitirilişine düştüğü tarihten onun, 1595'te doğduğu söylenebilir. Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğüne dair bilgiler vardır. Ankaralı İsmail Efendinin (ö. 1631) sohbetlerine ve Mevlevî tekkelerinde semalara devam etmiştir. Cevrî, iyi bir hattattır. Hattı Yenikapı Mevlevîhanesinde kalan Abdî adında bir hattattan öğrenmiştir. Kendi hattıyla yazdığı eserlerinde talik ve talik kırmasını çok iyi yazdığı görülmektedir. Bu güzel yazısıyla o, 22 *Mesnevî* istinsah etmiştir. Yazdığı *Mesnevî*'lerden birini de II. Selim'e takdim etmiştir. Bir günde bin beyti yazdığı anlatılmaktadır.³⁸ Sohbetlerinde bulunup feyiz aldığı Sarı Abdullah Efendinin (ö. 1661) eserlerini de beyaza çekmiştir ve istinsah etmiştir. Cevrî, Mevlevîliğin Melâmîliğe yakın olması ve Abdullah Efendinin *Mesnevî* şerhi derslerinden etkilenecek Melâmî olmuştur.³⁹ Hayatını kitap istinsahıyla kazanmıştır. Cevrî, Mevlevîdir ve Ankaravî'nin müntesiplerindedir. 1654'te öldüğünde, mahalle halkının kendisi hakkında besledikleri kötü zandan dolayı ilgilenmemeleri üzerine Sarı Abdullah Efendi yirmi otuz ihvanı

37 Abdülmecid Sivâsî, a. g. e., v. 10^{a-b}.

38 Esrar Dede, a. g. e., s. 112.

39 Abdülbaki Gölpınarlı, *Melamilik ve Melâmiler*, yay. haz. Murat Bardakçı, İstanbul 1992, s. 206.

ile gelmiş ve cenazesini yıkamış, namazını kıldırmış ve Eğrikapı dışında Defterdar iskelesinden Cemâlî tekkesine gidilen yolun sol tarafında, yolun iki-üç adım ilerisindeki kabrine defnetmiştir. Defnedildikten sonra kabri belli olmasın diye düzeltilmiş ve baş ve ayak tarafına iki servi dikilmiştir. *Divan*'ının yanında *Selimmâme*, *Hilye-i Çâr-ı Yâr-ı Güzîn*, *Melhâme*, *Nazm-ı Niyâz* isimli eserleri vardır.⁴⁰

b- Eseri: Cevrî'nin eserinin adı *Aynu'l-Füyûz*'dur. Cevrî bu eserini 1057/1647'de kaleme almıştır. Necmiye Çelikbaş'a göre yapılan şerhlerin en güzeli ve mükemmeldir.⁴¹ *Mesnevî*'yle aynı vezinde (Fâilâtün fâilâtün fâilün) terki-i bend biçiminde kaleme alınmıştır. Eserin baş tarafında *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti ile kendisinin seçtiği otuz altı beytin şerhinin yer aldığı *Hall-i Tahkikât*'la birlikte basılmıştır. Cevrî eserin yazılış sebebini, altı defterden birbiriyle ilgili kırk beyti seçtiğini ve her birini beş beyit ile tercüme ettiğini, bunu da Sîne-çâk'ın eserine güzel bir giriş olmasını istediğini söyleyerek açıklar.⁴² Eser;

Bişnevîd ey âşıkân zîn nazm-ı pâk
Vech-i şerh-i intihâb-ı Sîne-çâk

beytiyle başlamaktadır. Cevrî, yazdığı girişte, Yûsuf-ı Sîne-çâk'ten letafet sahibi, temiz derviş olarak bahsetmektedir. Yûsuf-ı Sîne-çâk *Mesnevî*'den 366 beyti seçmiştir. Cevrî'ye göre Sîne-çâk, seçtiği beyitleri konularına göre toplamış ve o nüsha müretteb bir kitap olmuş ve adını da *Cezîre* koymuştur. Bunun gibi seçme bir çok eser vardır ama o hepsinden daha faydalı ve kısadır. Bundan dolayı şerhe başlamıştır. Fakat bazısı şerh bazısı tercüme gibi olmuştur. (s. 31) Cevrî, onu ilgisizler için değil, Mevlana'ya aşina olanlar için Mevlana'nın sözleriyle açıklamıştır. Bundan dolayı da bunu havas için yazmıştır ve havastan olmayanlar anlamayacaklar. Çünkü Hak teala nâdân olanlara bunlardan zevk alma hassası vermedi. Bunları açıkladıktan sonra eserini övmekte ve okuyanlara dua etmektedir. Daha sonra düşünürken farkında olmadan *Aynu'l-Füyûz* ismini verdiği eserinin tarihine geçer. (s. 32-33) 34.

⁴⁰ Hüseyin Ayan, *Cevrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni*, Erzurum 1981, s. 4-8.

⁴¹ Necmiye Çelikbaş, a.g.t., s. 15.

⁴² Cevrî İbrahim Çelebi, *Hall-i Tahkikât, Aynu'l-Füyûz*, İstanbul, Takvimhane-i Amire, 1269, s. 3-4.

sayfadan itibaren ise Sîne-çâk'ın eserini manzum olarak her beyti beş beyit olarak şerh eder. Önce beş beytin açıklamalı tercümesini yapar, sonra da açıklamasını yaptığı beyti zikreder.

Cevrî, ayrıca eserine kendi beğendiği kimi beyitleri de ilave etmiştir.⁴³ Bu beyitler *Hall-i Tahkîkat* adlı bölümdedir. Bir başka fark Cevrî'nin manen ve geniş olarak tercüme etmesidir. Kelime kelime tercüme etmemiştir. Ayrıca konu başlıklarından sonra hiçbir açıklama yapmadan konuya girmiştir. Tercüme önce gelmektedir. İlk beş beyitte tercüme ve şerh verildikten sonra altıncı beyitte Fârsça'sı verilmektedir. Eserin tamamı 1310 beyittir. Bunun ilk 54 beyti giriş, dua ve tarih beyitleri olup şerh 34. sayfada yer alan;

*Ey diriğâ ger tora goncâyedî
Tâ zi cânem şerh-i dil peydâ şodî*

Mısraıyla başlamaktadır. Bu mısra *Mesnevî*'nin birinci cildinde 2381. beyittir.

Cevrî 252 beyti şerh etmiştir. Baş taraftaki *Hall-i Tahkîkat*'te ilk on sekiz beyti de *Cezîre*'den sayacak olursak 270 beyit yapmaktadır. Cevrî bu 270 beyti 1350 beyitte şerh etmiştir. Eserin aslı 366 beyit olduğuna göre bu eser 94 beyit eksik şerh edilmiştir. Cevrî, tamamını şerh etmemiş gibi görünmektedir. Matbu nüshada kitabın yazılış sebebinin başında `Şerh-i İntihâb-ı Sîne-çâk` şeklinde bir başlıkla başlamakta ve 32. sayfada eserin adından *Aynü'l-Füyûz* olarak bahsetmektedir. Temiz bir Türkçe ile yazılan bu eserde vezin ve kafiye bozuklukları görülür. Bazı kafiyeleri ve redifleri bir çok beyitte kullanması onun kafiye bulmakta zorlandığını göstermektedir. Eserde pürüzlü ve tumturaklı yerler de çoktur. Bunlara rağmen başarılı sayılabilir. Aynı anlama gelen başlıklar arasında sadece ifade farkı görülmektedir.

Hall-i Tahkîkat gibi bu eser de Sofu Mehmet Paşaya sunulmuştur. *Mesnevî* ile aynı vezinde şerh edilen bu eser *Hall-ı Tahkîkât* ile birlikte İstanbul'da basılmıştır.⁴⁴

⁴³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî I*, İstanbul, MEB, 1988, s. K.

⁴⁴ Cevrî İbrahim Çelebî, *Hall-i Tahkîkât, Aynü'l-Füyûz*, İstanbul, Takvimhane-i Amire, 1269.

c- **Örnek:** Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خوا هم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرحه درد اشتیاق

*'âlem-i ervâhdan kıldum nüzûl
Bir 'aceb cem'ıyyete buldum vüsûl*

*Akl ü nefis ü fikr ü hiss ü vehm ü zan
Cem' olup olmuşlar anda encümen*

*Hem-dem oldum ben de ol yârân ile
Sohbet itdüm âkıl ü nâdân ile*

*Dâhil oldum böyle çok cem'ıyyete
İrmediüm bir zevke, bir keyfiyyete⁴⁵*

5- Şeyh Galip

a- Hayatı: Asıl adı Mehmet'tir. 1757'de İstanbul'da doğdu. Babası, bazı vezirlerin divan katipliğini yapmış, Mevlevî ve Melâmîliğe bağlı ve şiirden hoşlanan Mustafa Raşit Efendidir (ö. 1801). Galip'in dedesi Mehmet Efendi de bir Mevlevî dervişi idi. Şeyh Galip, ilk terbiyesini ve şiir bilgisini babasından almıştır. Bu eğitim, onun hayatının geri kalan kısmını belirlemiştir. Şeyh Galip düzenli bir medrese eğitimi almamıştır. Yetişmesinde devrin ileri gelenleri ile Galata Mevlevihanesi şeyhlerinin büyük katkısı olmuştur. Şiir bilgisini devrin önde gelen şairlerin Neşet Efendiden (ö. 1807) almış ve kendisine Esad mahlası verilmiş ve diğer Esad'lardan ayrılışın diye Galip lakabını almıştır. Şeyh Galip, Divan-ı Hümâyün kaleminde bir müddet çalışmıştır. Bu görevinden istifa ederek 1784'de Konya'ya giden Galip, Mevlana dergahında bin bir gün süren çileye girerek Çelebi Seyyid Ebubekir Efendinin (ö. 1784) sohbetlerine katılmıştır. Babası oğlunun ayrılışına dayanamadığı için mektupla Çelebi Efendiye başvurarak çilenin Yenikapı Dergahında tamamlanmasını istemiş, bunun üzerine Galip İstanbul'a geri gönderilmiş ve mezkur dergahta çilesini tamamlayarak 1787'de dede olmuştur. Şeyh Ali Nutkî (ö. 1804) ile

⁴⁵ a. e. s. 7.

Aşçıbaşı Şerif Ahmet Deden (ö. 1813) çok faydalanmış ve daha sonra Ali Nutkî Efendiden hilafet almıştır. Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Sütlüce'deki türbesi yanında bir ev satın alarak buraya taşınan Galip, 11 Haziran 1791'de yapılan merasimle Galata Mevlevihanesine şeyh olarak atanmıştır. 1794'te annesi Emine Hanımın ve 1796'da çok sevdiği müridi Esrar Dedenin (ö. 1797) ölümlerine oldukça üzülen Şeyh Galip bir yıl sonra hastalanarak yatağa düşmüş ve daha 42 yaşındayken 3 Ocak 1799 tarihinde vefat etmiştir.

Şeyh Galip Divan Edebiyatının son büyük şairlerinden biridir. O, Sebki Hindî ekolünün en büyük temsilcisidir. *Divân, Hüsn ü Aşk, es-Sohbetü's-Sâfiyye, Tezkire-i Şuâra-yı Mevleviyye* onun diğer eserleridir.⁴⁶

b- Eseri: Şeyh Galip'in, Yûsuf Sine-çâk'ın yaptığı ve aralarında anlam bakımından benzerlik bulunan 366 beyitlik *Cezîre-i Mesnevî* isimli tercümesinin tam adı *Semahâtu Lemaâtü Bahrî'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî* dir. Şeyh Galip hocası Seyyid Ali Dede'nin irşâdıyla bu eseri şerh etmek üzere, Sine-çâk'ın ruhaniyetinden himmet için olmalı, Sütlüce'de bir eve taşınmış ve eseri şerh etmeye başlamıştır. Şeyh Galip, bu eserini Mevlevîliğin başlangıcında olanlar için kaleme aldığını belirtmekte ve her bir beyti hem Mesnevî'ye göre hem de Cezîre'ye göre, beyt aynı olmasına karşın iki farklı şekilde yorumlanabileceğini söylemektedir.⁴⁷

Şeyh Galip'in şerhinde, Cezîre'de olan I. cilt, 2975-2976. beyitler ile V. Cilt 2665. beyit yer almamaktadır. Şeyh Galip eserinde, Farsça konu başlıklarının kısa bir açıklamasını yaptıktan sonra konu ile ilgili beyitlerin şerhine geçer. Diğer şerhlerde konu başlıkları şerh edilmemiştir. Cezîre'de 35 olan konu başlığı Şeyh Galip'te 31'tür. "Der beyân-ı kitmân-ı sır", "Der beyân-ı hâl-i hod-perestân", "Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest" ve "Der beyân-ı âfet-i şöhret" başlıkları bulunmamaktadır.

Şeyh Galip beyti önce, kelime kelime tercüme eder. Daha sonra beyitleri açıklar. Şerh esnasında ayet ve hadislerden alıntılar yapmış, Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur ibarelerle bazı tasavvufi kıssalara da yer vermiştir. Eserin dili yer yer ağır olup Şeyh Galip'in diğer eserlerinde de olduğu gibi sa-

⁴⁶ Naci Okçu, *Şeyh Galip, Hayatı, Edebi Kişiliği, Şiirlerinin Umumi Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara, 1993, c.I, s. 1-12.

⁴⁷ Şeyh Galip, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, haz. Turgut Karabey, Mehmet Vanlıoğlu, Mehmet Atalay, Erzurum 1996, s.12.

natkârâne bir üsluba sahiptir. Şeyh Galip şerh ederken zaman zaman secili bir anlatım yoluna giderek esere akıcılık ve şiirsellik kazandırmıştır. Farsça bilmeyen sâliklere Mesnevî hakkında bilgi vermek, tasavvufun bazı inceliklerini anlatmak ve benimsetmek amacıyla kaleme alınan bu eser yazarın geniş bilgi ve kültür seviyesi yanında nesir sahasındaki kabiliyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Şeyh Galip eserin girişinde, esere, şeyhi Ali Nutkî Dede Efendinin isteğiyle başladığını belirtmektedir. Şeyh Galip bu şerh esnasında bazı beyitlerin sıralamasını değiştirmiştir. Bu eser neşredilmiştir.⁴⁸

c- **Örnek:** Örnek olması bakımından birinci cildin üçüncü beytini veriyoruz:

سینه خوا هم شرحه شرحه از فراق
تا بکوم شرحه درد اشتیاق

Sîne hâhem, sîne isterim, şerha şerha ez firâk, firâkdan nâşî şerha şerha olmuş, tâ be-guyem hatta söyleyem, şerh-i derd-i iştîyâk, iştîyak derdinin şerhini. Çünkü sâmi' ile kâil beyninde münâsebet olmadıkça söz abes olur. Ve her kulak ki neyin sadâsını işidir, andan ma'nâ-yı matlûbu fehm etmez. Kendi hâline münâsib olan, hevâ-yı taksîm midir? Her ne ise anı dinleyip mâ-'adâsını işitmez. Ammâ âşık gerek ki sadâ-yı neyden şerha şerha olmuş sînesine âteş-i iştîyâk düşüp kânûn-ı derûnu alev-gîr ola. Kıt'a:

*Bülbül! Hikâyetin kerem et, zâğa söyleme
Zâg u zegân dediklerini bâğa söyleme*

*Ademdeki kulağa de ey Rûşenî söziün
Sakın varıp eşekdeki kulağa söyleme*

Nesir: Ve bu beyt-i şerîfde 49 ^{افمن شرح الله صدره للاسلام} âyet-i kerîmesine telmih vardır. Ve şerh-i sadr maddesini fâtihi defîne-i Mesnevî Hazret-i Şeyh İsmail-i Mevlevî ^{افاضنا الله ببركات اسراره} 50 güzel beyân buyurmuşlardır. Kaldı ki siyâk u sibâka nazarla bu beyt-i şerîf cümle-i mu'terize gibi görünür. Eğerçi

48 Şeyh Galip, *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*, haz. Turgut Karabey, Mehmet Vanhoğlu, Mehmet Atalay, Erzurum 1996.

49 Kuran, 39/22: "Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa ..."

50 Allah onun sırlarının bereketini bize ihsan etti.

neyin evsâfına dâirdir. Amma müstemi' ahvâline ziyâde nâzırdır. Sanâyi'-i bedi'iyeden iktidâb, san'at-ı garîbdir ki iktidâbın ma'nâ-yı lügâvîsi bir daldan bir dala konmaktır. Ke-ennehu ney evsâfını zıkr buyururken müstemi' ne gûne lâzımıdır? Beyân buyurmaları tercümân-ı lisânu'l-gayb olan Kitâb-ı Mesnevî ki yek pâre beyân-ı ahvâl-i sülûkdur. Ve bu on sekiz beyt evvelinde ol kitâb-ı mufassalın fihristi ve ol tafsîlin icmâli olup اوتيت جوامع الكلم 51 sultanının Hazret-i Pîr Efendimiz mazhar-ı tamı olmalarıyla tamâm-ı kitâb-ı Mesnevî'yi şerîfde zuhûr edecek intikâlât-ı kelâm ve sanat-ı iktidâb ile iltizâsına göre tahkîk-i makâm buyuracaklarından berâ't-ı istihlâl olarak bu on sekiz beytin içinde dahi ol mesleğe sâlik olmuşdur. Ve erbâb-ı tahkîk şevkle iştiyâk beyninde bu gûne fark ederler ki şevk ancak ma'dûma müte'allıktır. İştiyâk ise ma'dûm ile mevcûddan ta'alluku e'ammdır. Meselâ bir âdemi görmeye kalbde şevk olsa, tâ görünceye dek şevk bâkîdir. Amma gördükten sonra görmeye şevk kalmayıp iştiyâk ise aslâ zâil olmaz. Ve şevk hubb-ı tabî'inin lâzımı olduğu gibi iştiyâk hubb-ı rûhânînin ve hubb-ı ilâhînin lâzımıdır. Per erbâb-ı nihâyâtdan 'add olunan kümmelîn-i ricâlin hâli iştiyâk olup şevk olmaz, kıt'a:

شوق بتحصيل الوصال يزول

والاشتياق مع الوصال يكون

من قال هون صعبه قلت له

ماكل صعب في الوجود يهون 52

Nesir: Zîrâ hubbda bir atş vardır ki anda asla rey y olmaz. Kanmak mah-cûblar kârıdır demişler. Ve hubbu, ta'rîf-i zâtî olarak ta'rîf bir vech ile mümkün değildir. Ammâ hudûd-ı resmiye ile ta'rîf kâbidir. Hattâ Muhyiddin İbnü'l-Arabî hazretleri Fütuhât'da buyururlar ki:

ن حدا حب ما عرفه ومن لم يذقه شربا ما عرفه ومن قال وريت منه ما عرفا فالحب

صجوبين شريت شربة فلا اظما بعدها ابا فقال ابو يزد: الرجل من يخسو البحار ولسانه خارج

51 Hadis-i Şerif: Bana en güzel ifâde tarzı verildi. (Buhari, Cihâd, 1)

52 Aşk kavuşmanın gerçekleşmesiyle son bulur. Özlem ise kavuşmaya vesile olur. Kim onun zorluğunu bana kolaylaştırsa derse ona derim ki, varlık âlemindeki her zorluk kolaylaşır.

Bu tahkikatı serden garaz oldur ki ba'zı müddeîler ehl-i visâle göre âh u enîn ve aşk u şevk lâzım değildir deyip kendi akl u fikirleriyle tesvîlât-ı gûnâ-gûn eyledikleri kibâr-ı evliyânın akvâline muhâlif olduğunu beyândır. Ez cümle ما عرفناك حق معرفتك⁵⁴ atışı ol ser-çeşme-i âb-ı hayât-ı irfândan nübû' ettiği imâle-i fikr olunsa hazezât-ı ilâhiyyede nihâyet olmadığına bu delîl-i kavîdir. Hulasâ-ı kelâm aşkdan zâ'ikası olanların kelâmından münfehîmdir ki bu iştiyâk dükenez bitmez bir hâl ola. Lâkin Cenâb-ı Vâhibu'l-Amâlden müsted'âdır ki mah-rûmlar zümresinden etmeyip ayn-ı visâlden kadeh-nûş-ı iştiyâk olan ricâlullahın ahvâlinden behre-yâb eyleye.⁵⁵

Sonuç

Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın *Cezîre-i Mesnevî*'si Mevlevî'ler arasında her devirde itibar gören ve beş ayrı şarih tarafından şerh edilen bir çeşit zikir kitabı gibidir. Yûsuf-ı Sîne-çâk eserini Mevlevîlik tarikatine girenlerin tarikat adabını ve öğretisini öğrenmeleri için kaleme almış ve yüzyıllar boyunca Mevlevîhanelerde okunmuştur.

Dal Mehmet Paşanın da *Cezîre-i Mesnevî* adında bir antolojisinin olduğu ve yazma nüshasının Veled Çelebi İzbudak'ta bulunduğu söylenmektedir.⁵⁶ Kütüphanelerde böyle bir esere rastlanmamıştır.

Cezîre, müstakil bir kitap olmadığı halde, müritlerin dikkat etmesini istediği 35 ayrı konudaki beyitlerin 25 bin beyitlik *Mesnevî*'den seçilerek 366 beyte düşürülmesinden ibarettir.

53 Kim sevgide sınır noktasına ulaştığını iddia ederse onu (sevgiyi) tanımamıştır. Kim ondan içerek tatmazsa yine onu anlayamamıştır. Kim, ona kandırıldım (doyuruldum) iddiasında bulunursa, onu tanıyamamıştır. Böyle bir sevgi kanmaksızın içimden ibarettir. Mahcublardan (kendisini açığa vurmayanlar) biri öyle bir içimde bulundum ki ondan sonra sonsuza kadar daha susamam." Dedi. Ebu Yezîd de şöyle söyledi: "Kişi susuzluktan dilini dışarı çıkardığı halde denizden kaçıyor." İşte bizim de işaret ettiğimiz bundan ibarettir.

54 Seni hakkıyla bilemedik.

55 Şeyh Galip, *a.g.e.*, s. 20-22.

56 Abdülbaki Gölpınarlı, *a.g.e.*, I, s. K.

Eseri şerh edenlerin üçü Mevlevî iken biri Halvetî, biri Melâmîdir. İçlerinde en geniş olanı Şeyh Galip'inkidir. İkişi manzum iken üçü mensurdur. Şerhlerden sadece biri yayınlanmış olup diğerleri çalışılmayı beklemektedir.

Şarih	Eserin Adı	Yazıldığı tarih	Tarikati	Biçimi
İlmî Dede	Lemaât-ı Bahri'l-Manevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî	1571	Mevlevî	Nesir
Abdullah Bosnavî	Şerh-i Manzûm-ı Cezîre-i Mesnevî	1628	Melâmî	Manzum
Abdülmecîd Sivâsî	Şerh-i Cezîre-i Mesnevî	1602	Halvetî	Nesir
Cevrî İbrahîm	Aynu'l-Füyûz ve Hall-i Tahkikât	1647	Mevlevî	Manzum
Şeyh Galip	Semahâtu Lemaâtu Bahri'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî	1791	Mevlevî	Nesir